УДК 7.045:72(477.43)

І. Б. Винниченко,
магістр, асистент кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ГЕРАЛЬДИЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ СОНЦЯ В ПАМ'ЯТКАХ АРХІТЕКТУРИ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО

У статті містяться матеріали про «сонце» як про емблему міста Кам'янця-Подільського.

Ключові слова: *сонце, емблема, герб, пам'ятки архітектури Кам'янця-Подільського.*

Геральдичні зображення та емблеми існували в усіх сферах життя. Геральдичні зображення вишивали на одязі, ними прикрашали карети, будинки, флюгери. Герби з'являлися на печатках, монетах, надгробках. Для шляхти, дворян герб був втіленням їх станової гордості. Слово «герб» (у перекладі з польської Herb) походить від німецького Erbe і означає «спадщина».

Мета статті: проаналізувати еволюцію «сонця» як емблеми міста Кам'янця-Подільського.

Впродовж тисячоліть людство поклонялося джерелу життя – Сонцю. Сонце з людським обличчям і променями-стрілами, які розходилися від нього, характерне для язичницьких часів, коли наші предки вважали його не тільки світилом, а й Оком Божим, Матір'ю Всесвіту. У сонячних променях вони вбачали божі стріли.

Герб Поділля – ця емблема усміхненого сонця пов'язана насамперед з місцевим культом сонця. У давні часи наші предки – язичники поклонялися небу і небесним світилам. Сонце було символом родючості. Його зображували скрізь – на скелях, стінах печер, різних предметах вжитку. Сонячні (солярні) знаки дуже часто зустрічалися на керамічному посуді трипільців, які жили на території нашого краю у IV-III тис. до н.е [4, с.4].

Пізніше з'являється знак сонця у вигляді колеса з 6 спицями. Малюнок, що символізує сонце, зображений на кам'яній сокирі, знайденій поблизу с. Дерев'яне Кам'янець-Подільського району. Ідея обожнення сонця простежується також на обряді захоронень. У ранньослов'янському капищі біля с. Ставчани Новоушицького району поряд з одноликим язичницьким ідолом була знайдена кам'яна стела з зображенням сонця.

Першу писемну згадку про подільське сонце знаходимо у середньовічній хроніці краківського каноніка Длугоша. Розповідаючи про Гріондвальдську битву, яка відбулася у 1410 році з німецькими рицарями, він зазначав: «З-поміж інших загонів, що сюди прибули, три було з землі Подільської. Всі їхні хоругви з сонячним ликом на червоному тлі».

У середині XII ст. територія історичного Поділля входить до складу Галицької Русі, а з 1199 р. до Галицько-Волинського князівства. Відтоді золоте сяюче сонце стало символом нашого краю [4, с.5].

Коли Поділля увійшло до складу Польщі (1434 р.), сонце стає гербом Подільського воєводства. Воно зображувалось вже не на червоному, а на білому тлі. Хоругва Подільської землі мала такий вигляд: «сонце, оточене дванадцять-

ма зірками навколо, в полі білому». Тільки зображувалося воно не на блакитному тлі, а на білому. Найдавніші з відомих зображень подільської емблеми вміщені в книзі О. Гваньїні «Опис Європейської Сарматії» (1581 р.) та Б. Папроцького «Герби польського рицарства» (1584 р.). У стародавньому польському гербовнику «Корона Польська» (1728 р.) подається такий опис герба Подільського воєводства: «Герб його – золоте сонце на білому полі» [3, с.225-226].

Порівнюючи землі Подільського краю з сусідніми регіонами, стародавні літописці зазначали, що за своєю родючістю – це омріяна людством «країна Сонця».

Цей герб зустрічаємо на кількох пам'ятках архітектури міста.

Сяюче сонце з людським обличчям, вирізьблене на кам'яній плиті, посміхається, якщо дивитись з фронтону ратуші, розташованої в центрі Польського ринку.

Піднімаючись Старопоштовим узвозом до Вітряної брами, зведені два кам'яні стовпи обабіч дороги. В один з них вмуровано білокам'яну плиту із зображенням сонця. Колись її зняли з, так званих, других Польських воріт, що тут стояли до 1832 року, і які розібрали, щоб розширити дорогу. На їх місці встановили згадані кам'яні стовпи. На одному з них плита з гербом Подільського воєводства – сяючим сонцем, а на другому – з гербом Російської імперії (двоголовим орлом).

Ще один з варіантів герба Поділля, знаходиться у Домініканському костьолі Св. Миколая. На жаль, побачити його неможливо: стіну костьолу затуляє з боку вулиці Домініканської прибудований пізніше двоповерховий будинок Ф.М. Потоцького. Цей герб, можна побачити, якщо підійнятися на горище будинку. Герб дуже архаїчний та цікавий – замість усміхненого обличчя зображено монограму Діви Марії, покровительки Поділля.

Зображення герба зустрічається також у костьолі Св. Миколая у документах та старовинних книгах, на планах і гравюрах. Наприклад, у відомій гравюрі К. Томашевича (1672-1692 рр.) зображено такий герб: сонце з 16 променями і написом навколо «оплот Подільського воєводства». Тут також зображені герби трьох кам'янецьких магістратів: руського, польського та вірменського.

Після входження Поділля до складу Російської імперії (1793 р.) подільська емблема була використана при створенні спочатку герба м. Кам'янця-Подільського (1796 р.), а пізніше і герба Подільської губернії: на блакитному полі золоте сонце з 16 променями, а над ним 4-раменний хрест. В указі підкреслювалося, що цей герб древній і використовувався ще за часів володіння Поділлям руськими князями.

Зображення сонця також було використано у радянські часи для герба міста Кам'янця-Подільського, але цей герб проіснував недовго. У 1995 р. створено новий герб Кам'янця, вже за часів незалежності України. І цього разу був використаний давній символ Поділля – сонце з 16-ма променями, що історично не є правильним, адже сонце було завжди символом Подільської землі, а не міста Кам'янця-Подільського, гербом якого був св. Юрій.

Декілька гербів було на стінах Руської брами у долині р. Смотрич. Збудована на початку XVI ст., вона входила до потужного оборонного вузла у південній частині Старого міста. На фасаді Руської брами було вмонтовано герб Кам'янця (святий Юрій Змієборець) і герб капітана кам'янецьких фортифікацій Станіслава Лянцкоронського «Задора». Ця кам'яна плита з гербом Кам'янця знаходиться на східній стіні брами, яка зображує святого Юрія на коні, який вбиває змія-дракона. Зображення святого Юрія було гербом Кам'янця аж до кінця XVIII ст. Такий герб Кам'янець уживав до тих пір, поки

російська влада у 1793 р. не зробила гербом міста давню подільську емблему – сяюче усміхнене сонце [4, с.5-9].

Варто зазначити, що у монографії (1987 р.) сучасного дослідника Фелікса Шабульдо містяться такі згадки про приналежність Русі до Князівства Литовського: «Юго-Западная Русь в составе Великого княжества Литовского». Згадуючи про спустошливий набіг литовців на ханський улус, який можна асоціювати з Поділлям, автор відзначає реакцію на цю подію московських послів у Золотій Орді: «Особое выделение послами в Орде того обстоятельства, что опустошенная, литовскими князьями территория являлась не только ханским улусом, но и отчиной великих князей московских, говорят о том, что подольские события 1346-1347 гг. восприняли в Москве именно таких образом» [2, с.4].

У вересні 1966 року міськвиконком Кам'янця оголосив конкурс на створення герба-емблеми міста. 18 лютого 1967 року відбулося засідання журі конкурсу, яке першої і другої премій не присудило й продовжило конкурс до 30 квітня 1967 року. Ескіз герба (художник Дмитро Брик) журі конкурсу схвалило 14 серпня 1967 року, а міськвиконком затвердив 5 вересня 1967 року. Сучасний герб Кам'янця-Подільського, який існує дотепер, призначили автору – Олександру Горбаню, який затвердила міська рада 21 вересня 1995 року: у лазуровому полі – золоте усміхнене сонце з 16 променями [1, с.19-20].

«Сонце» як емблема міста Кам'янця-Подільського містить у собі не лише мистецько-історичні, але й сакральні парадигми, оскільки пов'язано із ритуалами дохристиянської доби. Якщо ж розглядати емблему «сонця» у національному контексті, то слід зазначити, що саме історичний елемент набуває великої ваги, оскільки відображає відносини міста з іншими європейськими державами та містами. Загалом, значення геральдичних зображень в архітектурі Кам'янця полягає у тому, що вони є пам'ятками давніх часів, цінними історичними джерелами, а також мають велику художньо-естетичну цінність.

Список використаних джерел:

1. Напиткін Валерій. Геральдика Хмельниччини / Валерій Напиткін – Тернопіль, 2005. – С. 19-20.
2. Фірштейн Ц. Герби Поділля / Ц. Фірштейн // Прапор Жовтня. – 1984. – 17 березня. – С. 4.
3. Савчук Ю.К. Герб Кам'янця-Подільського як джерело вивчення соціальної, економічної та політичної історії міста. / Ю.К. Савчук // Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля : науковий збірник. – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 225-227.
4. Осетрова Г.О. Герби в пам'ятках архітектури Кам'янця / Г.О. Осетрова. – Кам'янець-Подільський : ГШ «Медобори–2006», 2011. – 32 с., іл.

The article contains materials concerning "the sun" as an emblem of the city Kamyanets-Podilskyi.

***Key words**: sun, emblem, coat of arms, architectural monuments of Kamyanets-Podilskyi.*

Отримано: 11.11.2011 р.